

ŠTIVO KOJE SKRIVA KOLIKO I OTKRIVA (Martin Previšić: *Povijest Golog otoka*, Zagreb, 2019.)

Svišegodišnjim se odmakom obično prikazuju samo one knjige koje imaju posebnu vrijednost i značenje. Redci koji slijede iznimka su i potvrda toga nepisanog pravila: knjigu Martina Previšića koja je pod naslovom *Povijest Golog otoka* objavljena prije tri godine u Zagrebu ne smatram osobito vrijednom ni u znanstvenome niti u političkom ili u kulturno-političkom smislu, pa na nju – pošteno priznajem, dopuštajući sebi, evo, i pokoju posve privatnu digresiju – nisam htio gubiti vrijeme onda kad se je pojavila, premda je ona to po svojoj tematici zasluživala (jer je Goli mjesto stradanja i velikog broja hrvatskih političkih uznika!), i premda se autor u njoj na jednome mjestu vrlo površno i razmjerno neupućeno (ali dakako negativno) osvrće i na Hrvatsko društvo političkih zatvorenika (str. 551.–552.), koje on poslovičnom *znanstvenošću* i možda ne bez tendencije krsti tek „Društvom političkih zatvorenika“ – oh, koliko još ima onih kojima uši para taj nesretni, izostavljeni nacionalni atribut! – pa je i ta pojedinost mogla svojedobno poslužiti kao povod osvrtu.

Umjesto tada kad je možda trebalo, na nju se ovdje obazirem sada, s trogodišnjim odmakom, ali ni sada primarno zbog nje same, nego – možda i zlorabeći uredničke povlastice (jer takvim nastupima nije lako odoljeti) – zbog jedne sasvim uzgredne rasprave o fenomenu političkog uništavanja u Hrvata, u sklopu koje je potegnuto pitanje pravnoga, psihološkog, političkog i uopće društvenog položaja osoba koje su bile progone i zasušene kao pristaše Rezolucije Informbiroa iz 1948. godine. Jer, u toj raspravi za kavanskim stolom – kao mjestom na kojem se tradicionalno vode teške nacionalno-političke i ideološke bitke, a usput su padale sve vlade ovoga svijeta, čitalo se između redaka, a ozbiljna se razmatranja trijebila od glasina i tračeva

Piše:

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

– Previšićeva je knjiga na tren iskorištena kao argument protiv mojih teza, odnosno kao argument u korist tzv. ibeovaca.

Imajući čistu savjest, ne prešućujem, dakle, ni to što bi se ovdje moglo prešućjeti, kako bi se i moje opaske koje slijede mogle prosuđivati u pravome svjetlu. A koliko god me je u toj raspravi iznenadilo

možda i suprotstavljenim paradigmama pristupa nacionalnoj povijesti.

I dalje, naime, teško shvaćam, koja to etička i nacionalno-politička načela mogu legitimirati to gledište, i kako se uopće njemu u prilog može potezati spomenuta Previšićeva knjiga, kad su moje predodžbe o njima i moji dojmovi o njoj bitno različiti, nerijetko čak i suprotni, i kad je posve bjelodano da se knjiga baš nigdje, čak ni uzgredno, ne bavi Hrvatima i Hrvatskom. Jer, taj narod, njegova zemlja i njegova država, u njoj su puka i jedva spomenuta slučajnost, kao slučajna činjenica nečijeg podrijetla ili kao suhoparni podatak o zemljopisnom smještaju jednog stjenovita otoka podno Velebita; i baš sve bi u toj knjizi bilo navlas isto čak i u slučaju da baš nijedan od njezinih protagonista nije čak ni podrijetlom povezan s Hrvatskom, i da je taj otok onako grubo i nemilosrdno utisnut u modrinu nekoga drugog, a ne Jadranskog mora, mora koje više od jednog tisućljeća nazivamo svojim.

Zato sam, eto, ne zadirući ni u čije demokratsko pravo da bude naivan, a kamoli u pravo da misli drugačije, odlučio još jednom vratiti se tom štitvu te provjeriti, je li na mjestu moj nepovoljan sud o kategoriji političkih osuđenika koju obično nazivamo ibeovcima – jer oni sami su se svrstali ili ih je mimo njihove volje *svrstalo* u pobornike i pristaše Rezolucije Informbiroa (Informacijskog biroa komunističkih i radničkih partija) iz 1948. – te, usporedno s time, još jednom preispitati svoje ne osobito povoljno mišljenje o Previšićevoj knjizi koju sam pri prvom čitanju doživio kao kolaž (da ne kažem: kompilaciju) naknadnih uspomena ibeovskih zanesenjaka te publicističkih fragmenata o Golome razasutih po novinama, časopisima i knjigama.

Zato mi je već tada bila začudna autorova samodopadna i zapravo neprikrivena nakana da svoje djelo proglasi ako ne posljednjom, a ono barem pretposljednjom

da moj polemički protivnik – inače pristojan čovjek koji knjige nesumnjivo čita, a ne dokoličari nad njima tek toliko da mu iz moždana ishlape i prije nego što im zatvori posljednju stranicu – zastupa gledište da pripadnike tog soja treba također smatrati *hrvatskim* političkim uznicima, toliko mi je postalo jasno da nije posrijedi jedan od onih bezbrojnih slučajeva kad o istome, bez ikakvih posljedica, ne sudimo isto, nego o različitim, pa u nekim aspektima

riječi o toj temi, zbog čega je sâm sebe odlučio okruniti kao čovjeka koji se nemilosrdno i *znanstveno* obračunava s „napetostima koje su [valjda „na ovim prostorima“? T. J.] proizlazile iz današnjeg vremena“ (13.), „manjkavostima politike povijesti promovirane u Jugoslaviji“ (22.) i činjenicom da se je Jugoslaviju – koja je, kakve li žalosti, podavno barem formalno pokojna! – svojedobno i u kontekstu ibeovsko-golootočke jadikovke, kako Previšić kaže, „dezintegriralo i falsificiranom historijom“ (398.). Smatrajući, naime, kako je bolje da o autoru govori njegovo djelo nego on sâm – ima o samohvali i ona prastara pučka mudrost – odavno sam razvio oprez prema ljudima koji sami sebe, već u prvim svojim tekstovima i u prvim pasusima svoje prve knjige, majestetično proglašavaju autentičnim čistačima historografskih Augijevih štala, pa si u tom pogledu dopuštaju svojatati i nekakvo prvenstvo. Jer, s ljudima koji sebi prisvajaju heraklovske ili koje druge misije, uzaludno je razgovarati: oni, da se poslužim tuđom doskočicom, unaprijed sve znaju i njima je unaprijed sve jasno.

Novo je čitanje potvrdilo te moje negativne predodžbe i moje negativne sudove, no oni, dakako, nikad nisu dovodili niti sada dovode u pitanje teška stradanja ljudi koji su u jednome totalitarnom sustavu bili suđeni, ili su vrlo često bez suda, u upravnom („administrativnom“, zapravo „administrativno-kaznenom“) postupku, jednostavno amputirani iz društva te izolirani kao nepouzdana i *antinarodni* elementi odnosno obične *štetočine*, a potom konfinirani po raznim tamnicama i logorima inače – prema partijskim proglasima i školskim udžbenicima – *slobodne i ponosne zemlje radnika i seljaka na brdovitu Balkanu*, kao stvarni ili navodni kritičari tekovina jugoslavenske boljševičke revolucije a bespogovorni pristaše donedavno slavljelog *vođe naprednog čovječanstva*, generalisimusa Josifa Visarionoviča Džugašvilija.

Zbilo se je to, kao što znaju svi slavitelji Revolucije, njezinih tekovina i njezinih tekućica, krajem lipnja 1948. godine, kad se je taj simpatični brko, skoro preko noći, od *genijalnog vođe*, nenadmašnog vojskovođe i jedinog autentičnog i neupitnog tumača marksizma-lenjinizma (jer,

s *Kratkim kursom istorije SKP/b/ i Pitanjima lenjinizma* prosječan se je vjernik Partije ophodio s više strahopoštovanja nego što ga i najpravovjerniji kršćani imaju za Novi zavjet, a muslimani za Kur'an), prometnuo u ljutog neprijatelja (kojemu se je, doduše, premda to danas nerado priznajemo, i na „ovim prostorima“ još neko vrijeme naveliko kadilo u politbirovske jadikovke i pred kojim se je vjernički skrušeno klečalo u Krležinim jugoakademskim *moskovijadama*).

Nemaju te moje negativne predodžbe nikakve veze ni s njihovim idealizmom, dakle onim istim religioznim uvjerenjem kojim su mnogi od njih zastupali iste one ideale što su od 1917. do 1939., pa onda od 1939. do 1948. s lica Zemlje nemilo-

srdno pomeli nekoliko desetaka milijuna *klasnih neprijatelja, društvenih parazita, štetočina, reakcionara, kulaka i trule inteligencije* (ukratko: kukaca, gamadi!), potrijebili brat-bratu oko šest milijuna Ukrajinaca, raselili čitave narode (poput Krimskih Tatara), te asistirali Hitleru i družini u podjeli Poljske i u krvavu pohodu na Istočnu i Srednju Europu, što će rezultirati ropstvom mnogih milijuna i rađanjem novih tirana koji će još desetljećima – ponegdje i danas – nemilosrdno ubijati i proganjati ljude koji se ne klanjaju njihovom božanstvu.

Taj njihov idealizam na našem, domaćem – Krleža bi u ime svojih partijskih drugova rekao: balkansko-panonskom, *jugoslavjanskom* – terenu neminovno je

Mučilište na Golome u prvome razdoblju

Tzv. kamena zgrada, izgrađena 1949.

imao iste ili slične plodove: njegovi su vjernici učinili sve što je moguće da samostalna hrvatska država (sasvim svejedno: ustaška, neustaška ili protuustaška) ne opstane, nego da se obnovi Jugoslavija, ta nakaza koja je svojedobno i u partijskom žargonu, dok se je to Kominterni bilo prohtjelo, nazivana tamnicom naroda, i da se u njoj obnove stari instrumenti ropstva, *naturalia negotii* svakog oblika jugoslovenstva, sad obogaćeni boljševičkom inventivnošću: žicom i noževima, jamama, tenkovskim jarcima, rudničkim iskopima i sličnim drangulijima koje su nam dragi naši uzorni i učeni drugovi širokom rukom dijelili od 1941., a osobito nakon što smo 1944./45. imali nesreću pasti pod oslobođenje.

Njihov je *idealizam* zahtijevao da se toj Jugoslaviji na oltar prinese koja stotina tisuća pobijenih i protjeranih, ionako manje vrijednih i *genetski genocidnih* Hrvata (k tome još i priličan broj Srba, Makedonaca, Albanaca, Crnogoraca i Slovenaca), a usput ga je cijelo vrijeme pratio nesmiljeni *bojkot* partijskih otpadnika, tzv. trockista i slične klateži, *bojkot* koji je bio brutalniji od ostracizma što ga je u svoje doba trpio Baruh (Benedikt) de Spinoza, i kojim je položen *sustav bojkota* što je 1948./49. uveden na brojnim *radištim* *socijalističke izgradnje*, pa tako i na Golome, gdje su – osim kamena – u moralnome i u tjelesnom smislu mljevene i ljudske egzistencije.

Ne dira se, dakle, u njihov idealizam, ali – idealizam ne zaslužuje da ga se idealizira kao takvoga. On, naime, ne posvećuje ideale, još manje njihove apostole, jer – da u prilog tom uvjerenju ne posežemo, recimo, za idealizmom jednoga Felixa Dzeržinskoga, jednoga Himmlera ili jednoga Lavrentija Berije (da Hannah Arendt na njegovu primjeru nije kanonizirala predodžbu o banalnosti zla, mogli bismo i jednoga Adolfa Eichmanna proglasiti idealistom slična kova!), čak ni za idealizmom jednog Sime Dubajića ili Jove Kapičića – svakomu prisebnu je jasno kako bi prije moglo biti obrnuto: ideali bi, uz uvjet da su etički opravdani, mogli opravdavati idealizam.

No, idealizam onih koji su slijepo i fanatično slijedili masovne ubojice na čelu ideologija i režima što su propovijedali istrjebljenje milijuna, nastojeći svoje zamisli provesti u djelo; koji su glađu pomorili more ljudi, napali Finsku, podijelili Poljsku i kod Smolenska nemilosrdno pobili dvanaestak tisuća poljskih časnika, usput okupirali baltičke države, pa potom ubijali i silovali po cijeloj Europi, usporidiv je s Himmlerovim i Goebbelsovim, i nipošto nije idealizam kojemu bi se pristojan čovjek smio diviti. Ni onda kad možda respektira čvrstoću kojom su – kako je, uostalom, dijelom dokumentirao i moj otac u svojoj knjizi *Goli na Golom otoku. Od imotske gimnazije do Golog otoka*, objavljenoj prije dvanaest godina – pojedini pripadnici tog soja branili

svoja boljševička uvjerenja (kao što su svoja uvjerenja i ideale branili i neki britanski, vijetnamski, američki, čileanski, francuski, argentinski i svi drugi politički progonjenici, jer je idealiste logično tražiti među onima koji vjeruju u ideale, ma kakvi oni bili).

Kad bi me tko pitao, priznao bih im, dakle, idealizam koji je vrijedan prijezira, ali nikad, ni u jednome trenutku, te ljude koji su od ljeta 1948. počeli dobivati plaću upravo u onoj valuti koju su puno ranije sami izabrali i promicali – i to u neusporedivo manjim apoenima od onih kojima su oni sami u prethodna tri desetljeća krvavom brutalnošću obdarivali svoje političke protivnike, ubijajući ih, mučeći, zatvarajući i izglednijući – nisam doživljavao kao *hrvatske* političke uznike. Zato sam se i sebi, a možda i drugima popeo navrh glave, ponavljajući kako oni svoje račune mogu ispostavljati Moskvi, Beogradu ili komu god hoće, dakle: i Tirani i Bejingu, ako hoće i Pjongjangu i Crvenim Kmerima (premda je Pol Pot bio još mlad i zelen da postane adresatom njihovih apoteoza, njihovih ljubavnih pjesama i njihovih faktura za prolivenu ljudsku krv), ali ih ne mogu ispostaviti Zagrebu i Hrvatskoj.

Pritom – da ni oko toga ne bude nikakve dvojbe – nema spora da oni jesu postali dijelom i hrvatske povijesti i hrvatske kolektivne svijesti, ali u toj povijesti – ne mojim ili *našim*, nego vlastitim, svojim izborom – oni postoje tek kao posve osuđena krasta na jednoj neprirodnoj, tuđinskoj i nasilnoj izraslini nastaloj jugoslovenskom okupacijom hrvatskih zemalja i uspostavljanjem boljševičkog poretka protivno volji barem devet desetina njihova pučanstva. Jer, Zagreb i Hrvatska njima duguju upravo onoliko koliko su oni Hrvatskoj dali, a to je jedno jedno i malo – ništa. U njihovim idealima i njihovim računicama Hrvatske jednostavno nije bilo.

To, uostalom, nedvosmisleno dokumentira i Previšićeva knjiga, u kojoj ima podpoglavlje pod naslovom „Nacionalnosti, nacionalizam i ibeovci“, ali nema nijednoga, *apsolutno nijednog* dokumenta niti ima ijednog od njegovih brojnih sugovornika koji bi barem danas, u samostalnoj Hrvatskoj, jednim jedinim, jadnim, najjadnijim slovom pokazao interes za specifično hrvatska pitanja! U ono su ih

doba ona još manje zanimala – proleter nema domovine, bezbroj puta je ponovljeno u redovima jugoslavenske *kompartije* – pa je i za njih, baš kao i za njihove mučitelje, Goli bio i ostao simbol onoga što Previšić naziva „nužnim mjestom obrane nezavisnosti jugoslavenske domovine“ (548.-549.): tamošnji su mučitelji njime branili Jugoslaviju, tamošnjim je ibeovskim robijašima Goli bio simbol njihova jugoslavenstva i njihova internacionalizma.

Zato ni kasnije nijedan od tih ljudi nije ni pokušao tvrditi da se je zalagao za hrvatsku državnost i slobodu; mnogima od njih i na zalazu života srce bi zakucalo brže na spomen Rusije i ruskog jezika; prema Hrvatskoj su ostali ravnodušni. Beograd i Moskva jedini su simboli do kojih im je trajno stalo. Otamo je i u ono doba izlazilo njihovo sunce, otamo je ono mnogima od njih nastavilo izlaziti, premda na stranicama Previšićeve knjige nema baš nikoga da to otvoreno kaže. Bilo njima, bilo površnu čitatelju. I upravo to, iz moje perspektive, i jest jedan od ključnih problema te knjige: njezin se je autor, naime, pomnjivo i ozbiljno potrudio apsolutno zaobići i prešutjeti tu anacionalnu dimenziju ibeovskog stradanja, koja je već samim time supstancijalno protuhrvatska, jer se – bez ikakva obzira na Hrvatsku – odvija u trenucima kad su Hrvati, braneći svoj opstanak, bili bitku na život i smrt, padajući kao snoplje i po Hrvatskoj i izvan nje.

Ili, alternativno i još gore: nije Martinu Previšiću ni palo na pamet da bi hrvatsku javnost moglo zanimati, je li u ibeovskogolootočkom kontekstu ikada igdje bilo te male i jadne Hrvatske. Jer, odgovor koji na ta nepostavljena pitanja prešutno nudi njegova knjiga jasan je i nedvosmislen: nema o Hrvatskoj slova ni u predgovoru; nema o njoj slova u dokumentima niti u sjećanjima preživjelih, nema o njoj slova ni u zaključnim razmatranjima odnosno u sažetku knjige!

Nju uopće ne primjećuje autor koji vrlo suvereno govori, recimo, o „jugoslavenskom nacionalnom komunizmu“ (54., 546.) – pa ostaje malne *frojdovska* zagonetka, koja je to nacija što ju je taj komunizam predstavljao ili njezine interese zastupao da bi ga se moglo nazvati

Golootočki "hotel" (1950.)

„jugoslavenskim“ i „nacionalnim“ – niti se taj autor ikad pita, nudi li možda već i logorsko i logoraško nazivlje – od *ćebe-ta*, *upravnika* i *isljednika* preko *Mermera* i *kulturnoga* odnosno *političkog časa* sve do propisanog slušanja vijesti ponajviše – zapravo jedino! – Radio Beograda (zašto ne bakarićevsko-krajačićevskog Zagreba?) – svojom srpštinom i svojom balkanštinom nekakve odgovore na pitanje o pravoj prirodi toga novojugoslavenskog poredka, toga previšićevskog sustava „jugoslavenskoga nacionalnoga komunizma“.

Jer, kao što se općenito osjeća i znade – ali se ipak prerijetko ponavlja i ističe – u Jugoslavenskoj je armiji srpski faktično bio službeni jezik; no nije li srpski bio službeni jezik i jugoslavenskoga Gulaga? Na srpskom se je *komandovalo* i *drnčalo*, ali na srpskom se je i *hapsilo*, *isljeđivalo* i sudilo – objavili smo ovdje i ilustracije tvrdnje da je subnorovac i perjanica novovjekoga tzv. hrvatskog antifašizma Ivan Fumić na srpskom jeziku, da ga *ceo svet razume*, usred Zagreba, u Jugoslavenskoj armiji i u ime Jugoslavije, izricao osude i Hrvate slao na robiju! – na srpskom se je i u vojsci i u tamnici *sledovalo* i *ćebovalo*, zato je posve prirodno da se je i na Golome na orijentalni, azijsko-balkanski način, uz srpski batinalo, premlaćivalo i ubijalo!

I Previšić je, nažalost, među onima koji to nisu uspjeli primijetiti – nije ni čudo, jer: čovjeka problem ne žulja, pa ga zato

ni ne vidi – ali nam je zato (da lakše progutamo tu pilulu s jedva razvodnjenom jugoslavenskom aromom) zauzvrat servirao etičko-ideološki surogat u obliku razmjerno snažne kritike takozvanog *staljinizma*, koja za moj ukus (što ga, kako znadem, mnogi ne dijele, držeći se, među ostalim, i svoga neotudiva ljudskog i demokratskog prava na svojatanje najpoznatijeg od sedam blaženstava), najčešće ne prepoznaje bit problema i u pravilu svjesno promašuje cilj, na svakom koraku svjedočeći o razmetljivu trudu svog autora da nam ponudi hinjenu intelektualnu odvažnost i ne iziđe iz okvira političke korektnosti, prema kojoj problem nije u samom komunizmu (marksizmu-lenjinizmu) kao takvom, nego je problem u njegovoj tobožnjoj devijaciji pod Staljinom.

Jer, baš silna je intelektualna hrabrost potrebna da se staljinizam osudi 2019., šest i pol desetljeća nakon što je drug Nikita Hruščov na zatvorenoj sjednici XX. kongresa Komunističke partije Sovjetskog Saveza osudio komunističke zločine nad komunistima, ništa ne govoreći o sovjetskom i boljševičkom imperijalizmu niti se obazirući na komunističke zločine nad nekomunistima i antikomunistima! Zaključak se je nametao sâm po sebi: podjela Poljske, nasrtaj na Finsku, aneksija baltičkih republika i ekspanzija do Trsta velika su dobročinstva tamošnjim narodima, a tu nekomunističku i antikomunističku gamad ionako je valjalo istrijebiti; Staljinov zločin se svodi samo na to da su u sibirskoj pustoši nestali najbolji *trud-*

benici s te veličanstvene revolucionarne njeve, koji su gamad trijebili industrijski, upravo stahanovskim fanatizmom.

I upravo s takvim intelektualnim i takvim ideološkim pristupom, koji osuđuje fantomski tzv. staljinizam da bi mogao poštediti autentični, zločinački boljševizam, i – ništa manje važno – izokreće kronologiju, pa staljinizam predstavlja kao jedan od mogućih odgovora na fašizam i nacional-socijalizam, dok je u stvarnosti bilo *upravo obrnuto*, jer su i zlokobni fašizam i još zlokobniji nacional-socijalizam bili jedni od mogućih odgovora ne samo na krizu demokracije, nego i na boljševičku revoluciju u Rusiji i diljem Europe (!), Previšić, usprkos rijetkim proplamsajima svijesti da su jugoslavenski komunisti bili „dosljedni lenjinisti“ (484.), uspijeva ne postaviti ni drugo elementarno, s time logično povezano pitanje: ako je problem u staljinizmu, i ako je staljinizam tek devijacija marksizma-lenjinizma, zašto je ta marksističko-lenjinistička ideologija baš na svakom pedlju zemaljske kugle na kojem je mogla pokazati svoje pravo lice, rezultirala pokoljima, konc-logorima i glađu?

Je li „sovjetski tip socijalizma“ postao „devijacija“ (543.) tek sa Staljinom, ili je Staljinovo doba logičan nastavak Lenjinova? Nije li Lenjin zahtijevao nemilosrdan obračun s političkim protivnicima, bez suda i bez zakona, samo zato što to traže „interesi Revolucije“? Nije li on zapovijedao nemilosrdno i neselektivno tamanjenje političkih i klasnih protivnika? Nisu li spomenuti Dzeržinski i ČEKA osvjetlali obraz Partije i prije nego što ju je preuzeo Staljin? Zar u sovjetskoj Rusiji nema pokolja, konc-logora i gladi prije Staljina i bez Staljina? Zar te iste prizore nismo gledali u Maovoj Kini i na Castrovoj Kubi; zar ima ikakve bitne, supstancijalne razlike između Berije i Che Guevare, između Pol Pota i Josipa Broza?!

Zašto je, dakle, lice marksizma-lenjinizma uvijek i svagdje isto, uvijek i svagdje obilježeno neslobodom i nasiljem, masovnim ubojstvima i bezobzirnom pljačkom, konc-logorima, prisilnim radom i nemilosrdnim izgladnjivanjem milijuna ljudi? Ima li ikada igdje boljševizma koji se ne pojavljuje u tobožnjoj staljinističkoj devijaciji, i ako nema – a nema ga – kako

ozbiljan čovjek može govoriti o devijaciji? Kako pravilo bez iznimke može postati „devijacija“?! I kolika je volja, koliki je trud potreban, da bi se izbjegle tisuće i tisuće knjiga i studija koje pokazuju da je *finta* sa staljinizmom kao „devijacijom“ tek mišolovka, obična klopka za naivne, lukavo smišljena baš zato da ekskulpira marksizam-lenjinizam odnosno boljševizam kao takav?

A uporno brbljajući o „staljinizaciji“ Partije (36., 45., 72., 200., 543. i dr.), kao da se je u njoj ikad držalo do milosrđa, pravde, morala i zakona, i kao da se je ikad bilo koji od sovjetskih ili jugoslaven-skih partijskih dužnosnika odricao vjere u marksističko-lenjinističke teze o klasnoj borbi i tzv. diktaturi proletarijata, Previšićeva knjiga zaobilaznim putem, čak i onda kad izričito nasljeduje nesumnjivo točnu, ali u supstancijalnom smislu sasvim sporrednu tezu koju je u nas osobito promicao autorov mentor dr. Ivo Banac (da, naime, nije Tito kazao *NE* Staljinu, nego je Staljin kazao *NE* Titu!), prešutno ekskulpira marksističko-lenjinističku ideologiju, pa uopće ne dvojim da bi ju, ako možda već nije – samo da ima više slika nego slova, i da ne zahtijeva kakav-takav intelektualni angažman – objeručke prihvatio i s odobravanjem pozdravio *napredni i antifašistički* dio čovječanstva a napose učena i visokoumna čeljad od Vojka Obersnela do Stjepana Mesića.

Zato i neke od njezinih prividnih vrlina zapravo postaju mane. Pisana naime pitko, amerikaniziranim stilom i mjestimice amerikaniziranim načinom izražavanja koji nekad odaje kompleks manje vrijednosti, a nekad je – poslužimo se eufemizmom – tek razmjerno zabavan (jer: komu se brk ne bi staljinski naherio kad se susretne s ljupkim sintagmama, poput ovih nekoliko: „proponenti jedne ideologije“, „politički reformirani ljudi“, pretpostavka koja je imala „snažan rezon“, „postaviti novo sovjetski podložno rukovodstvo“, „IB-zemlje“, „KI-politika“, „raprošman“, „sekantan sustav preodgoja“, ibeovci kao „inkluzivna skupina“, otok koji je u novije doba „utilitariziran za ispašu ovaca“, „kontradržavni element“, „instantna pravda“ i sl.), ona će se vjerojatno donekle dojmiti prosječna čitatelja, kojemu će se učiniti da Previšić, usprkos neuobičajeno

čestim ponavljanjima pojedinih fraza, formulacija i ocjena (umorio sam se nabrajajući koliko je puta ponovljena inače ne sasvim točna tvrdnja da su na Goli „prvi kažnjenici iskrncani 7. srpnja 1949.“!), u velikoj mjeri plastično oslikava strahote jugoslavenskoga komunističkog sustava.

Oni upućeniji i zahtjevniji (čak i kad ne dijele nacionalno-politička stajališta autora ovih redaka) ostat će kraćih rukava, jer knjiga nije povijest Golog otoka – logorskoga i zatvorskoga kompleksa koji je punom parom *radio* i žrtve proizvodio u pretežnu dijelu postojanja komunističke Jugoslavije – nego je vrlo fragmentaran prikaz ili, kako sâm autor sebi tepa, „povijest ibeovskog logora“ koji je od 1949. do 1956. mljeo ljude na otoku kojemu se u cijeloj knjizi – vjerovao to čovjek ili ne – baš nijednom ne navodi pravo ime.

Jer, nesumnjivo ima opravdanja tu tamnicu nazivati onako kako se je to davno uvriježilo, *Golim otokom*, ali ipak valja imati na umu (pa onda to napomenuti makar u jednoj skrivenoj i skromnoj bilješci kupusare koja sama sebe proglašava zna-nošću) da se taj djelić Hrvatske ne zove „Goli otok“, nego tek – Goli. (Jerbo će ne-navidni čitatelj i cjepidlaka od zanata, kad uoči inače točnu tvrdnju da je Goli imao mnogo nadimaka i prišivaka koje autor naziva sinonimima – premda znademo da drugi nazivi nisu nužno sinonimi, jer već ni nadimak nije sinonim – ali baš nigdje ne pronade službeni zemljopisni naziv te gomile kamenja u Velebitskom kanalu, iz toga možda ponešto zaključivati i o autorovoj temeljitosti.)

U tehničkom smislu, knjiga je organizirana u šesnaest odnosno sedamnaest poglavlja; svako od njih osim posljednjega koje funkcionira kao svojevrsni zaključak („Vidi li se s Golog otoka Moskva?“) ima nekoliko podpoglavlja. Autor je, naime, pokušao ponuditi kontekst Staljinova razlaza s Titom (više ideološki, negoli svjetsko-politički), (p)opisati skupine ljudi zahvaćene represijom i dočarati oblike te represije, pa na koncu i na nekoliko primjera pokazati kakva je bila sudbina ibeovaca kad su malu tamnicu zamijenili velikom, tj. kad su se s Gologa vratili u normalan jugoslavenski društveni život, dakle – u svakodnevni policijski režim jednog sustava koji je uporno i s nes kri-

venim ambicijama pokušavao dosegnuti totalitarni ideal.

Pri svemu tome Previšić mjestimice pokušava biti duhovit, premda nisam uspio dokučiti humor koji bi se trebao kriti pod sintagmom „Udbin kazačok“ (kad znamo da je kazačok izvorno kozački ples koji se raširio diljem Rusije, pa i izvan nje, zbog čega su jugoslavenski udbaši sa svojim ibeovskim protivnicima prije mogli plesati kozaračko kolo), ili tamo gdje se logorska samouprava – svojstvena tolikim režimima i prije 20. stoljeća – proglašava „socijalističkim samoupravljanjem“ koje je *na ovim prostorima*, kao što znademo, uvedeno od 1950. godine, pa bi se povezivanje tog termina s robijaškim režimom iz 1948./49. moglo nazvati i nedostatkom dobrog ukusa.

Inače je knjiga, zahvaljujući krupnim slovima, izdašnim bjelinama i vrlo galantnu proredu koji samu autoru zacijelo imponiraju, a ostalima odaju nakladnikovu rastrošnost (ili tek želju da knjigu kupe i barem prolistaju i oni kojima su zbog slabljenja vida ruke odavno prekratke?), nabuhla na čitavih 555 stranica – s još krupnijim slovima bilo bi ih, logično, još više, i još vidljiviji bi bio pokušaj one dijalektičke intencije, koja se je toliko puta pokazala promašenom, da *kolikoća* preraste u kakvoću – čemu valja pridodati bilješke, popis literature, kratice i dva posebno paginirana bloka ilustracija te, napokon, kazalo osoba koje, doduše, nije sasvim precizno ni potpuno, ali to je nevolja kojoj malo koja knjiga umakne, pa bi bilo nekorektno kad bi se to ovdje prestrogo spočitavalo bilo autoru bilo nakladniku.

Lektura – na koju uvijek valja upozoravati, a navlastito danas, kad su nasrtaji na hrvatski jezik sve bezobzirniji i sve bezobrazniji – uglavnom je korektna, makar imamo „kampove za obuku“ (48.), „višebrojna ispitivanja“ (115.) koja zacijelo znače višekratna, „autogume“ (99., 384.), „Habsburšku vojsku“ umjesto habsburške (207.), a „Jugoslavensku ambasadu“ umjesto jugoslavenske (288.). Imamo, blago nama, i „neophodne potrepštine“ (283.) (pa je sreća da nemamo još i „potrebne, pače neophodne potrepštine“), a ne zaobilazi nas ni „Kardeljev govor“ (307.) umjesto Kardeljeva, „kursevi“ u značenju tečaja odnosno poduke (362.), „suština“

(50., 299., 308., 331. i dr.) koja zbog nečega nije mogla postati bit, a vesele nas i „takmičenja“ (364.), jer su natjecanja priličnija *zapadnoj varijanti srpskoga*.

Koga, pak, ne bi razgalili politbiroviski nakazni izdanci jugoslavensko-socijalističke *Amtssprache* u formuli kakva je „suradnja s Bugarskom po pitanju federacije“ (48.), „po tom pitanju“ (287.) odnosno „po pitanju liječenja“ (396.) – što me uvijek podsjeti na onu anegdotu u kojoj je Zlatko Gorjan, prevodeći neki starozavjetni tekst, ustvrdio da je Jahve pozvao Mojsija na razgovor „po pitanju“ čvrstine židovske vjere u svog Boga. Iz istoga je gnijezda izmiljela dodatna umiljata rusko-srpsština u obliku „uobraženog rukovodstva“ (56.), a s istih strana dolaze i „premošćena“ propaganda (92.), „lica“ iz KOS-a (108.) i „službena lica“ (250.), zacijelo i „prijem“ (215.), „uviđaj“ (402.) ili bezbrojni „upravnici“ (200., 543. i dr.)...

Očito autorovu izboru i lektoričnoj širokogrudnosti valja pripisati to obilno i neumoljivo dosljedno korištenje pojmova „isljednik“ i „isljeđivanje“ koje smo preuzeli iz bratskoga srpskog jezika odnosno preko njega, pa ih, posve nepotrebno, ovdje nalazimo ne samo u citatima ili u dijelovima koji su stilski obilježeni, nego i u posve neutralnu autorskom tekstu, počevši od uvodnih zahvala (14.) do kraja knjige. Nevesela je, dakle, činjenica da Martin Previšić očito smatra kako bi hrvatskog čitatelja u nedoumicu dovela upotreba pojma *istražitelj*, premda se taj pojam u hrvatskom jeziku učestalo koristi već stoljećima.

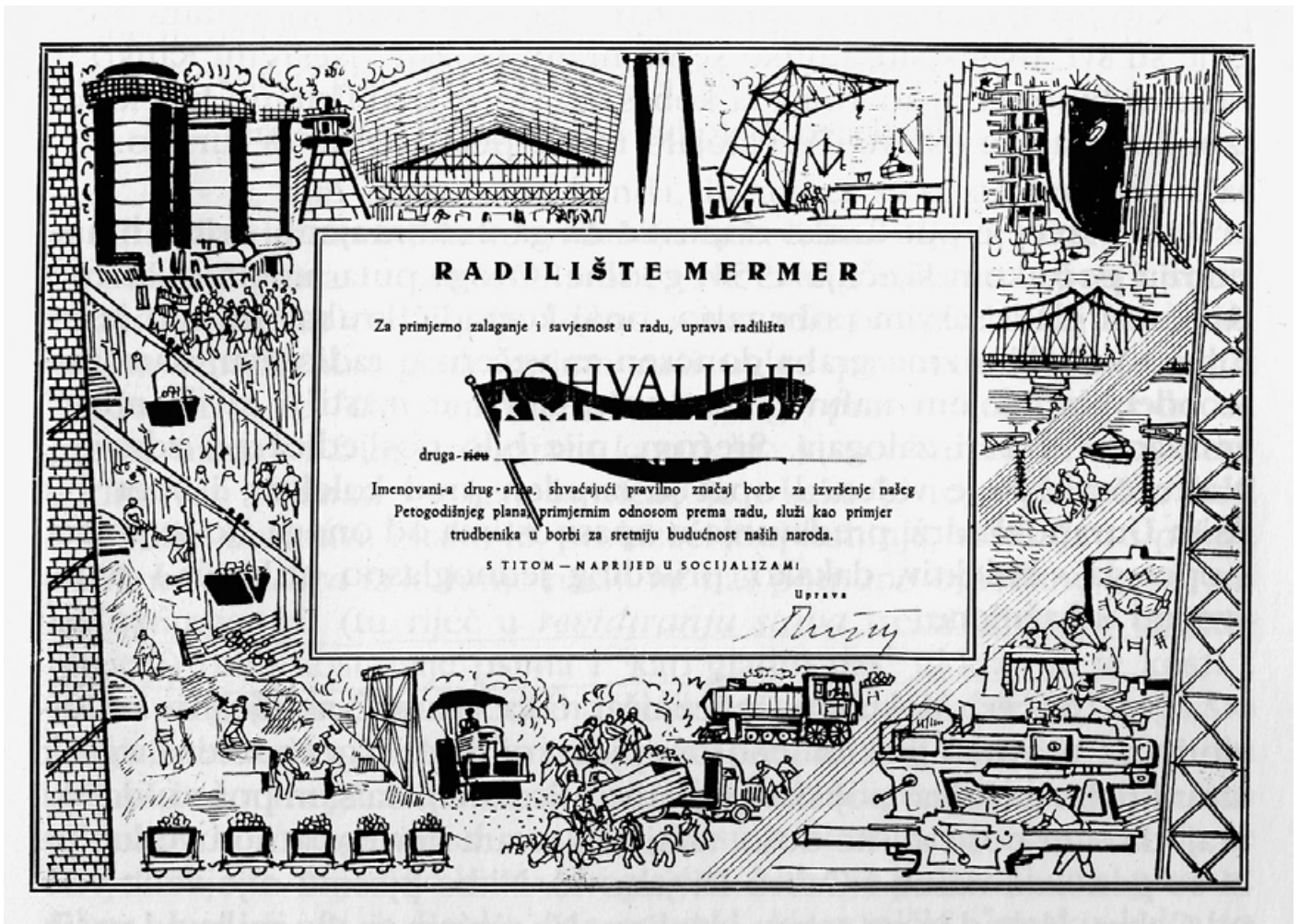
On, doduše, kaže da je „u pisanju upotrebljavao riječi koje više odgovaraju duhu teme, a manje raznim jezičnim varijantama“ (18.), pa ga hrvatski jezik kao tzv. varijanta ne privlači previše, zbog čega njegovi sugovornici, kako kaže, govore „hrvatski ili srpski“, dok se slovenski kazivači služe „mješavinom hrvatskog i srpskog jezika“ (18.). No, kako mu je, na str. 278., poznato da je neki Talijan loše govorio „srpskohrvatski“, stvar možda i ne treba previše čuditi: kad je autoru rođenu 1984., koji – kako kaže – „dolazi s ovog prostora“ (23.), normalno da je hrvatski tek „varijanta“ i da je netko govorio „srpskohrvatski“, onda su mu posve domaći i posve normalni svi ti pusti *isljednici* i

upravnici, dok neke druge njegove doskočice, poštapalice i intelektualno-političke proteze bivaju shvatljivije, a zacijelo i bliže bratskoj srpskohrvatskoj, *jugoslavenskoj* publici koja se od Tome Maretića, a svakako barem od Jovana Skerlića nastoji ne zamarati „varijantama“.

Da se jezične Scile i Haribde suvremene Hrvatske ne okončaju time, može se primijetiti kako, nažalost, i lektorica – očito poput autora – misli da „špekulirati“ (49.) znači isto što i spekulirati, pa bi se tim povodom moglo parafrazirati Spenglera i kazati kako je to jedna od potvrda teze da hrvatska inteligencija polako, ali nezauzastavljivo napreduje od spekulativne filozofije prema burzovnim špekulacijama. No, kako sâm Previšić kaže da mu je nekadašnji moskovsko-lenjingradski stipendist, potonji ibeovac i, gle čuda, praksisovac, Ivan Kuvačić dao „i filozofsku dimenziju i analizu logora“ (12.), onda je jasno da su njegove – Previšićeve – ambicije na tome planu bile i ostale vrlo skromne: s tako bljedim filozofskim lučonošama ne može se krenuti na dalek put čak ni u minucioznoj, rudarskoj potrazi za Marxovim pubertetskim miteserima i ekcemima, i njihovim filozofskim plodovima koji su u praksisovskoj retorti znali dovesti i do zaključaka da su Hrvati uglavnom fašisti, a svakako genetski poremećeni.

Ni lektorica ne zna da se u njemačkom sve imenice pišu velikim početnim slovom (176., 207. i dr.), a nije nikakvo čudo da se ni autor ni ona ne zadovoljavaju „vođenjem“ čak ni tamo gdje bi taj pojam bio nedvosmislen, nego neizostavno posežu za milozvučnim „rukovođenjem“ iz boljševičkog metajezika: nije dovoljno partijsko vodstvo, nego mora biti „rukovodstvo“; nije dostatno da se nekim odjelom ili upravnim tijelom upravlja odnosno da ga se vodi; mora se kazati: „rukovodi“ (zato se uvijek nadam da ću u opisu nogometne utakmice pronaći kako se i loptom „rukovodi“).

Imamo k tome kod Previšića i „brojevno“ i „brojno stanje“ (466., 467.), a da razliku između toga dvoga nije moguće uočiti. Ja, pak, nisam uspio dokučiti, što se hoće kazati rečenicom da je Tito nakon sukoba sa Staljinom najavio „borbu za svakog čovjeka“, i to tolerantnijom metodom ‘po glavi, a ne za glavu’ (195.).

Golootočka pohvalnica "trudbeniku u borbi za sretniju budućnost"

Nisam, naime, shvatio u čemu se sastoji snošljivost („tolerancija“) kod „metode po glavi“, i zašto Previšić misli – ako je već tu ocjenu smatrao neizostavnom – da ju je trebao donijeti bez ikakva tumačenja.

Budući da se u klišeiziranim posezanjima za literarnim slikama – one valjda izvire iz potrebe da se bude duhovit? – za valove obično kaže da oplakuju obale, autor se je potrudio biti originalan pa je ustvrdio kako je Jugoslavija dopuštala da ju „oplakuju valovi kapitalizma“ (544.), premda rječnici kažu da oplahnuti ili isplahnuti znači, otprilike, lagano proprati ili kroz vodu pustiti ono što je uglavnom već oprano (što će reći da se je i tu Previšić možda *džilitnuo ne pogodiv' cilja*).

Jednaku nam je zagonetku ostavio kad tvrdi da su neki „aktivisti“ skakali po „obamrlom tijelu“ jednog zatočenika koji je iz te zgrade izišao s nogama naprijed (400.). Ne znamo, naime, je li se skakalo po mrtvome tijelu ili po čovjeku čije je tijelo zbog nečega sličilo mrtvačevu,

ali ipak još nije bilo bez života. Umrlo i obamrlo nisu, naime, istoznačnice. A šteta je da nam Previšić to nije objasnio, prava šteta, budući da je skakanje po živome ljudskom tijelu jedan od boljševičkih specijaliteta – zacijelo baštinjeno iz srpske, starojugoslavenske tradicije u kojoj su ga nebrojeno puta prakticirali služnici Janka Bedekovića, *žandari* i slična klatež – s brojnim *antifašističkim* presedanima prije Gologa, još brutalnijima od onih iz *glavnjača*.

Jer, bilo je, kao što znademo i privatno i iz literature, u doba tzv. oslobođenja, pa potom, u vrijeme hajki na križare, skakanja čak po trudničinu tijelu upravo u izvedbi onih koji su par godina kasnije završili na golootočkom kamenu pa se tako uvrstili u one koji su možda bili na pragu da Martin Previšić s njima razvije *emocionalnu vezu*. On je, naime, razgovarao s povećim brojem još živih *golootočana* ibeovskog nadahnuća ili barem takvih inkriminacija (na tim je iskazima,

naime, zapravo sazdana cijela knjiga), pa je – kako sâm pošteno kaže – razvio „emotivan odnos prema intervjuiranim golootočanima“ (26.).

Gane to čitatelja – i mene, tankočutna kakav već jesam, ganulo je do suza – pa mu možda ni ne padne na pamet pitati autora, je li te svoje sugovornike, kad već govorimo o nasilju i zlostavljanju, pitao, jesu li oni – dok su se zaklinjali u Lenjina, Staljina i Tita – i sami koga zaklali, jesu li oni komu zabijali čavle pod nokte, jesu li oni možda bili među onima koji su zarobljenim hrvatskim križarima na trbuh stavljali izgladnjele štakore, ili su možda i oni s krune seoske *čatrnje* u čizmama skakali na trudnicu koja je, kao jedna od bezbrojnih hrvatskih Antigona, žrtvovala život vlastitoga čeda, spremna žrtvovati i svoj, da ne oda brata i drugove mu sakrivene u obližnjim škrapama.

Jer, sâm Previšić ne spominje ni da ih je pitao, jesu li mirno spavali ne samo nakon ukrajinskoga *Gladomora*, Poljske i

Katyna, Finske i baltičkih republika, nego i nakon nedaleke im Krnjeuše, Boričevca, Široke Kule ili Španovice; je li ih pekla savjest nakon što su možda i oni – a ako ne oni, onda svakako njihovi suborci, prijatelji i istomišljenici – pobili Vrgorčane, Dubrovčane ili Makarane; je li im bilo žao frataru pobijenih na Širokome Brijegu; jesu li okrenuli leđa svom pokretu nakon istarskih fojbi, možda barem nakon Bleiburga, Križnoga puta ili eksterminacije folksdojčera?

Jesu li možda i sami – poput Stanka Lašića – u poratnom razdoblju zlostavljali, premlaćivali i *bojkotirali* svoje srednjoškolske i studentske kolege, jesu li ih izbacivali iz škola kao *reakcionare* i pljuvali po njima slično kao što se koju godinu kasnije na Golome ili na sličnim *radilištima socijalističke izgradnje* pljuvalo po njima?

Je li možda Alfreda Pala pitao, je li se barem na Golome ponosio onim otrovnim karikaturama kojima se u *Kerempuhu* obračunavao s *koljačima* poput nadbiskupa Stepinca, i je li barem tamo našao – osloncem možda na kuvačićeovski etički i filozofski instrumentarij – nekakve filozofske razlike između njegova ponižavanja katoličkih svećenika 1945./46. i udbaškog ponižavanja svojih ibeovskih kolega odnosno svoje braće po batini?

Je li možda i njemu Kuvačić u svojoj „filozofskoj dimenziji i analizi logora“ objasnio, zašto je dobra ona praksisovska *štanga* po glavi Vojka Krstulovića, Petra Perice ili Alojzija Stepinca, a nije dobra ta *štanga* po ibeovskoj glavi?

Takva i tomu slična pitanja i takve dvojbe Martinu se Previšiću, nažalost, očito nisu nametale onda kad je pod okriljem noći razvijao svoj mistički „emotivan odnos prema intervjuiranim golootočanima“, a šutjeli su i oni: očito je da je i njihova savjest u tom pogledu bila mirna, jer ni oni se ni jednom jedinom riječju nisu čak ni duboko u 21. stoljeću ogradili od zločina koje je nad nekomunistima i antikomunistima počinila njihova Partija, niti su se pokajali što su u tim zločinima sudjelovali ili se barem solidarizirali s njima.

Zato su mnogi od njih i na Golome navodno spontano i fanatično klicali Aleksandru Rankoviću, a jedan je pred njim,

spominje se u knjizi – kao da mu se ukazao Krist (ili barem Lenjin) – kleknuo na zemlju od ganuća i zanosa (285.); i zato sam ja – zlopamtilo kakvo već jesam – sklon u tome naći potvrdu svog uvjerenja da ti ljudi i s Hrvatskom i sa slobodom imaju veze samo utoliko što su bili protiv njih; i zato se, i bez posebna dosluha sa Svevišnjim moram snebivati nad činjenicom da jednom intelektualcu pri *dubinskom razgovoru* sa sljedbenicima boljševičke ideologije uopće nije palo na um, da bi i

ski književnik ne zove Slobodan Selinić (24., 630.) nego Selenić, da je Lisak Erih, a ne Erich (160., 627.), da se otok Sveti Grgur u *slobodnoj i demokratskoj Jugoslaviji* – valjda slobodnim izborom puka koji je tamo ranije napasao ovce – nije zvao Svetim (163., 224., 225. i dr.) nego je skresan u „Grgur“ (budući da je u zemlji seljaka i radnika religija postala opij za narod, što je rodilo i nasilnim nakazama poput *Zeline, Klare, Filip-Jakova* i sl.); a kad se već bavi ibeovcima i mučilištem na

Znameniti natpis: „Mi gradimo Goli otok, Goli otok gradi nas“

ti sljedbenici s kojima upravo uspostavlja mističku *emotivnu vezu*, mogli i sami imati *ruke krvave do lakata* (baš kao što *post festum* reče jedan od simbola jugoslavenkog batinaštva, Jovo Kapičić, time posve uzaludno na drugu stranu te medalje upozoravajući ptičji oštrovide autore u koje, kao što vidimo, spada i pisac ove knjige), i da su oni – danas pretvoreni u žrtve – jučer možda i sami bili krvnici.

Jer: ne postaviti takva pitanja možda znači dati brojne odgovore...

Knjiga je, inače, u uredničkom smislu proizvedena *fabrički* profesionalno. U njoj nema ni previše faktografskih pogrešaka – ona se, uostalom, više bavi dojmovima nego činjenicama – pa nema čak ni puno krivo napisanih imena i pojmova: autoru doista nije lako znati da u Imotskoj krajini nema prezimena „Lesina“ (79., 81.), ali ima Lešina, no savjestan bi autor mogao znati da se razmjerno poznati srp-

Golome, da direktor (zapravo glavni urednik!) Tanjuga nije bio nikakav fantomski ibeovac „Milan Stefanović“ (447.) nego Milivoje Stevanović, čiju knjigu *U Titovim fabrikama izdajnika* Previšić inače spominje u popisu literature, ali joj autora ne nalazimo u kazalu osoba.

Do tih nevolja, naime, zacijelo dolazi kad se ovlaš prepisuju i potom nesažvakani i neprobavljeni objavljuju udbaški *materijali* koje, kako znademo, u pravilu i nije sastavljala najpismenija čeljad. Jer: tamo gdje su državom upravljali („rukovodili“) bravari, *abadžije* i krznari, ne treba očekivati da je policijska klatež znala išta više od abecede (za službu su ju ionako kvalificirali pendrek, žica i *čakija*). No, kukolju koji je ta klatež proizvela povjesničar treba pristupiti malko drugačije, budući da povijest nije prepisivanje podataka iz bilježnice provincijskog meteorologa niti mehaničko reproduciranje nekritičnih izvora.

Zato ozbiljan povjesničar ne može tvrditi da je jugoslavenski režim razmjerno lako i brzo slamao zatočene ibeovce, pa onda odnekud prepisati da su oni bili „spremni na fanatičan otpor“ (297.), jer: da je takve spremnosti doista bilo, autor bi registrirao barem jedan slučaj makar individualne pobune. No, nema ni takve, a kamoli kolektivne. Gdje je, dakle, taj „fanatičan otpor“?

Jednako tako, teško će biti da sustav sovjetskih logora ili ono što se često naziva Gulagom (a zapravo znači Glavnu upravu logora), može biti nazvano nekim množinskim „sovjetskim Gulazima“ (253., 255., 263. i dr.), baš kao što ustroj represivnog aparata u jednoj formalno federativnoj državi u ukupno devet ogranaka nije najprikladnije nazvati „atomizacijom“ (107.). Atomi, valjda, ipak simboliziraju nešto što je manje

Kloriranje vode za pranje još uvijek nije „kloriranje ruku“ (264., 391.), a ni *zekovi* – zekom se u ruskome *slangu* nazivaju zaključani, zatočeni ljudi – u hrvatskome ne će biti „zeks“ (255., 257.), budući da se množina u hrvatskome (tko zna, kako li je u „srpskohrvatskome“?) tvori na drugi način, a ne dodavanjem jednog suglasnika kao što je to u engleskome i u još nekim drugim jezicima pravilo s mnoštvom izuzetaka.

Akronim KUD označuje kulturno-umjetničko društvo, a ne – kao što se Previšiću učinilo – „kulturno umjetničko društvo“ (343.), jer crtica između te dvije riječi nije trag muhe i nije bez pravopisne uloge i značenja. No, puno je nezgodnije kad autor – predstavljen kao docent na katedri za hrvatsku povijest zagrebačkoga Filozofskog fakulteta – ustvrdi da je Principovim atentatom na Franju Ferdinanda „započet Prvi svjetski rat“ (21.). Jer, već bi i osmoškolci trebali znati da su vrlo duboki i složeni bili uzroci onoga rata koji je započeo mjesec dana *nakon* tog atentata, koji jest iskorišten kao povod za nj, ali on njime ipak nije započeo. No, malo vrijedi tko u konjski nokat gleda, pa je svejedno, mjesec ovamo ili onamo. A ni u godine ne valja gledati, jer nije „sukob Tito – Staljin“ mogao trajati od 1949. do 1956., kao što tvrdi Martin Previšić, kad je Staljin 1953. otišao Belzebubu, Marxu i Lenjinu na račun, pa je na laganoj va-

trici morao strpljivo čekati kad će mu se pridružiti njegov nekad beskrajno odani jugoslavenski šegrt. Sukob Jugoslavije i SSSR-a (a time uglavnom i ostalih zemalja članica Varšavskoga pakta) nastavio se je, pak, i bez njega.

Kad opisuje nastanak Komunističke partije Jugoslavije, Previšić znade da je ona nastala „fuzijom raznih socijalističkih tendencija u južnoslavenskim zemljama Austro-Ugarske i Kraljevine Srbije“ (428.), ali izgleda da ne zna kako je Crna Gora također bila neovisna država koja je postojala i nakon sloma Austro-Ugarske (a dalo bi se braniti mišljenje da je kao država postojala i onda kad Kraljevine Srbije više nije bilo), pa su i tamošnje „razne socijalističke tendencije“ sudjelovale u nastanku i oblikovanju jugoslavenske *kompartije*.

A kad se u njegovu tekstu susretnemo s „Karađorđevićevom Jugoslavijom“ (92.) i s „Karađorđevićevim zatvorima“ (258.) ne znamo, misli li autor na državu kojom je upravljao Petar I. Karađorđević (koja se uopće nije nazivala Jugoslavijom, što autor vjerojatno znade, premda se sa stranice 428. njegove knjige možda sugerira drugačije), ili možda na državu kojoj je kraljevao Aleksandar I. Karađorđević (koji je pet godina bio vladar tvorevine koja je nosila to ime, a osam godina kralj države s drugim imenom) ili možda na državu koju je predvodio knez Pavle Karađorđević kao glavni od tri namjesnika u Kraljevini Jugoslaviji 1934.–1941., pa nam ostaje čuditi se, zašto taj banalni problem Previšić nije apsolvirao jednostavnim i često korištenim atributom: karađorđevićevska Jugoslavija. Karađorđević i karađorđevićevski, naime, još nisu sinonimi ni u „srpskohrvatskome“.

Profesionalni povjesničar – tapkajući utabanom jugoslavenskom stazom – uvjerava nas da su „partizanske jedinice“ u svibnju 1945. protjerale i posljednje okupatore iz zemlje (41.), premda znademo da to nisu bile nikakve „partizanske jedinice“, nego je to – i službenim nazivom i političkim poslanjem i vojnom zadaćom – bila najobičnija *Jugoslavenska armija*, pa nema znanstvenog razloga da joj se danas kao zmiji kriju noge (osim kad se grade mitovi u prilog jugoslavenskih komunista koji bi danas htjeli biti hrvatski antifašisti); a apsolutno je sigurno da ni „zemlja“

o kojoj Previšić govori nije ista zemlja o kojoj misli autor ovih redaka: on naime, misli i piše o Jugoslaviji, ja o Hrvatskoj; on očito drži da se Hrvatsku može (i 1918. i 1991., ili samo 1945.?) osloboditi jugoslavenskom i za Jugoslaviju, za mene je jugoslavenska zastava u Hrvatskoj eklatantan dokaz okupacije u svako doba, dakle i 1918. i 1941. i 1945. i 1991. godine!

Ima autor, dakako, demokratsko pravo svojom „zemljom“ držati i ono što je potpisanom najobičnija okupacija, samo – treba to uočiti. A kad Previšić za nekoga kaže da je zastupao „probugaraške stavove“ (96.), onda nemamo razloga dvojiti da bugarski odnosno probugarski raspoložene Makedonce (iz nepoznatih razloga i ne trepnuvši) on krsti istim onim imenom koje, doduše, ima drugu etimologiju, ali ih je upravo njime podrugljivo i s prijezirom krstila i karađorđevićevska i rankovićevska i svaka druga srpska; potom i makedonsko-komunistička propaganda upravljena na suzbijanje bugarskog utjecaja u današnjoj Sjevernoj Makedoniji. Sve do pojave Martina Previšića ona se u Hrvatskoj – koliko mi je poznato – ipak nije bila primila, osim u partijskim dokumentima i milicijskim biltenima (dakle: na pendreku i oko njega), dok su se Hrvati i u 19. i u 20. stoljeću držali one, da sami Makedonci odlučuju o tome, tko su i što su: nije na nama miješati se u volju puka s kojim nas vežu i povijesne veze i današnje simpatije.

Nitko, nadalje, ne će znati koliko je grobalja bilo na Golome, ako se osloni na Previšićeve tvrdnje s jedne te iste (!), 405. stranice: kažnjenici su „pokapani na četiri groblja na Golom otoku“ i „na Golom otoku egzistirala su minimalno tri groblja“. Koliko je, dakle, predragi čitatelju, grobalja na Golome „egzistiralo“, i možeš li se domisliti, u čemu se je sastojala ta njihova milozvučna i ljepolika egzistencija?

Možeš li nama, običnim smrtnicima, objasniti što zapravo misli autor koji tvrdi da su „svi logoraši“ morali potpisati obvezu suradnje s UDB-om, jer da je to bio uvjet puštanja s Golog, ali „to su tek rijetki logoraši, uz iznimne razloge, izbjegli“ (492.), pa onda, malo dalje, opet: baš „svi [kažnjenici pušteni s Golog] potpisali su obavezu koja ih je učinila dijelom agen-

turne mreže“ (512.)? Ako su, dakle, neki ipak „uz iznimne razloge“ (koji su to, o znanosti, „iznimni razlozi“!), potpisiva-nje obveze suradnje ipak izbjegli, kako se – o, znanosti – može ponavljati da su na nju potpisom pristali svi?! Kako se može usporedno tvrditi dvoje, kad jedno isključuje drugo?

Možda tako da se usput izruguje „javnomu neznanstvenom diskursu“ koji da inače – sve do Previšića – prati tekstove o Golome (479.), jer – što je znanost, ako nije ponavljanje besmislica, i ako to nije ona sova koja se u poznatoj basni pojavljuje uz bok sjenici?

Kad ispravno otklanja konfabulaciju Petra Strčića da su prve golootočke nastambe izgradili neki fantomski sovjetski instruktori (574.) – konfabulaciju koja možda nadilazi inače neobično bogatu zbirku izmišljotina i budalaština koja se proteže kroz cijelo *historiografsko* djelo čovjeka koji je, na našu diku i ponos, akademikom postao na temelju nekih posve drugih komparativnih prednosti što tek čekaju da postanu *mainstream* u punome smislu riječi – Previšić nam ipak ostavlja dvojbu o tim nesretnim graditeljima: navodi svjedočenje da su to bili hrvatski politički uznici dovedeni iz Lepoglave (196.), pa na idućoj stranici citira svjedočenje da su to bili oni iz Stare Gradiške (197.), kako bi se malo dalje jednostavno i bez ijedne riječi obrazloženja priklonio samo Lepoglavi (229.), kao da je historio-grafija presijecanje gordijskoga čvora.

Neobična je, iako znakovita njegova tvrdnja da je jugoslavensko gospodarstvo, zahvaljujući zapadnim kreditima, postiglo „standard do danas nezamislivih razmjera“ (23.) – jedino: usred toga nezamisliva standarda nije bilo moguće kupiti deterdžent, kavu, banane, gorivo, traperice i štošta drugo, a ono što se je možda moglo kupiti, zaradilo se u njemačkim kanalima – a još neobičnije je tvrditi kako je držanje jugoslavenske komunističke partije kao sekcije Komunističke internacionale prije Drugoga svjetskog rata bilo određeno Kominterninom strategijom „prema nacionalnom pitanju i budućnosti jugoslavenske federacije“ (36.), budući da se time ne sugerira tek Kominternino odnosno partijsko pristajanje uz program federalizacije Jugoslavije, nego se – ako me oko i uho ne

varaju – posve pogrješno sugerira da već tada postoji jugoslavenska federacija, pa se raspreda o njoj i njezinoj budućnosti.

Poteškoće s hrvatskom sintaksom pokazat će se i onda kad autor ispravno napiše da je Rezolucija Informbiroa u Jugoslaviji objavljena 28. lipnja 1948. godine (22.), nakon čega nalazimo rečenicu: „Vrlo brzo nakon objave Rezolucije (6. kolovoza 1948.) napustili su svoju kasarnu... (153.) – pa se zapravo stvara konfuzija o nadnevku objavljivanja tog dokumenta (ali se potvrđuje da autor muku muči s redom riječi u hrvatskoj rečenici).

Kad za nekoga pročitamo: „Kao komunisti OVRA-e tajna policija talijanskih fašista hapsi ga 1941...“ (520.), onda možemo pomisliti da je dotični bio kao komunist član OVRA-e ili da je sama OVRA bila komunistička organizacija, što je dakako besmislica. Slično tomu se osjećamo onda kad nabasamo na formulaciju da je netko (reklo bi se: Staljin!) „21. prosinca 1941., na svoj rođendan (sebi u čast), (...) osnovao, poslije glorificiranu, Prvu proletersku brigadu“ (39.), ili još gore, kad se susretnemo s rečenicom – oblikovanom po uzoru na onaj znameniti *ibis redibis* – koja sugerira da je Josip Broz nakon smrti Milana Gorkića u sprezi s Labudom Kusovcem i Ivom Marićem utemeljio paralelni partijski centar u Parizu (433.).

Na zagonetke koje se kriju iza tih inventivnih formulacija moglo bi se odgovoriti jednom Previšićevom rečenicom: „Istina, nikada se neće saznati puna istina...“ (402.).

Istočnoeuropske zemlje na čelu sa SSSR-om 1947. nije možda naj sretnije nazivati „zemljama Lagera“ (51.), jer „Lager“ – vidi, recimo, i *Hrvatsku enciklopediju* – označuje Varšavski pakt koji je, međutim, nastao dvije godine kasnije, 1949., dok u to vrijeme (1947.) u svim državama koje će činiti „Lager“ komunisti još uopće nisu preuzeli dominaciju, a neke od njih nisu ni postojale (DR Njemačka).

Da je Previšić posegao za lako dostupnom Budakovom bibliografijom (ili barem pristupio digitalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice), ne bi olako ponovio udbašku tvrdnju da je neki Borivoj Viskiće 1941. „raspačavao propagandne brošure Mile Budaka“ (203.), jer takvih brošura uopće nema, pa ih čak ni

Viskiće – bez izravne intervencije Duha Svetoga – nije mogao „raspačavati“.

Ne bi se, nadalje, baš svi – a osobito oni koji su djelo čitali – složili ni s Previšićevom tvrdnjom da je Solženjicinov *Arhipelag Gulag* samo roman (546.); u svakom slučaju, podnaslov je djela „pokušaj književnog istraživanja“, što – recimo – Nijemci prevode nešto drugačije, kao „Versuch einer künstlerischen Bewältigung“, a koliko je nepouzdan oslanjanje na viki-pedijske podatke, pokazuje autorova tvrdnja da je stanoviti Milorad Viskiće – brat spomenutog Borivoja – „kasnih pedesetih bio predsjednik Društveno političkog vijeća Hrvatske“ (204.). To, naime, ne će biti moguće iz barem tri razloga, a ozbiljan bi povjesničar morao biti dorastao svima njima.

Hrvatska je tih desetljeća, kao što znamo, od „NR Hrvatske“ postala „SR Hrvatska“, ali ni takva nije imala nikakvo „Društveno političko vijeće“, nego je vijeće sličnog naziva imao njezin Sabor – kakav god on bio – pri čemu je trodomni Sabor SR Hrvatske, u kojemu je jedno od vijeća bilo to Društveno-političko (s crticom!), ustanovljen tek republičkim ustavom iz 1974., dok ga prije uopće nije bilo: nije ga bilo ni onda kad je sabor imao jedan (1947.), dva (1953.) ili pet domova odnosno vijeća (1963.). Mogao je, dakle, Milorad Viskiće biti koješta, ali nipošto nije mogao biti ono što Previšić posve nepotrebno – jer je knjiga mogla biti i bez točnog podatka o njegovim udjelbama i uhlebljenjima, a kamoli bez netočnih – tvrdi da je bio. I tako dalje.

Ne će biti baš točna autorova tvrdnja da je jugoslavenski ustav iz 1946. „gotovo identičan sovjetskom ustavu iz 1936.“ (42.), premda je shvatljivo autorovo uvjerenje da će to čitatelj prihvatiti bez provjere, budući da su Staljin *et consortes* neupitno nadahnjivali jugoslavenske ustavotvorce. No, razlike između tih dvaju ustava ipak su znatne, i nižu se već od prvoga članka: u sovjetskom je država opisana kao „socijalistička država radnika i seljaka“, u jugoslavenskom kao „savezna narodna država republikanskog oblika, zajednica ravnopravnih naroda, koji su na osnovi prava na samoopredjeljenje, uključujući pravo na odcjepljenje, izrazili svoju volju da žive zajedno u federativnoj

državi“; u sovjetskom „sva vlast pripada radnom narodu“, u jugoslavenskom „sva vlast proizlazi iz naroda i pripada narodu“; u sovjetskom je „diktatura proletarijata“ temelj čitava društveno-političkog uređenja, u jugoslavenskome toga nema itd.

Činjenica da su sve te jeftine i šuplje fraze u ustavnom tekstu služile samo kao krabulja jednoj totalitarnoj diktaturi koja je u praksi doista sljedila lenjinsko-staljiniski model kao njegov najvjerniji sljedbenik, ipak nas ne ovlašćuje kazati da su tekstovi dvaju ustava „gotovo identični“.

Jednako tako, ne treba baš doslovno shvatiti Previšićevu tvrdnju da je „svaki grad u Jugoslaviji imao (...) trg ili ulicu koji su nosili Staljinovo ime ili neki drugi naziv po sovjetskom gradu ili državniku“ (43.), jer je bilo puno gradova koje je ta čast i počast mimoišla, što znači da i ovdje vrijedi ona antička: tko previše dokazuje, ništa ne dokazuje. (A oni drugi bi se možda sjetili da se imenovanjem ulica i trgova mogu nanijeti i uvrjede, pa kao što Jajce nije moglo biti nazvano Titovim, tako se ni Staljin ne bi osjetio počašćenim da je njegovo ime dano kakvoj ulici u nekoj provincijskoj selendri.)

No, ako se na to nisu odvažile vlasti u Strmendolcu i Špičkovini, odvažio se je, kao što vidimo, Martin Previšić koji, nadalje, nekadašnju „Autonomnu Kosovsko-metohijsku oblast“ piše amerikanizirano, velikim početnim slovom svake pojedine riječi (91.), premda je to protivno i srpskomu pravopisu i službenom nazivu te upravno-političke jedinice iz Ustava FNRJ, koju on onda već u idućoj rečenici proglašava „pokrajinom“, iz čega se daje zaključiti kako mu nije jasan ni politički niti ustavnopravni razvitak tog dijela jugoslavenske države koji je prošao razmjerno složen i buran put da iz „oblasti“ preraste u pokrajinu (pa potom zatraži naziv i status republike).

Možda je naivno, ali ipak valja primijetiti kako pojmovi i službeno nazivlje ipak ne bi trebali služiti tomu da se čovjek njima poigrava i da ih pogrešno koristi.

No, poput većine povjesničara koji pišu o temama za koje je nezaobilazno poznavanje elementarnih pravnih pojmova,

Vrata golootočke samice 1993. (snimio T. J.)

autor se smatra suverenim stručnjakom i za to područje, pa nam ostaje domišljati se, jesu li „nacionalnosti“ (38.) isto što i narodi ili su možda narodne manjine, ili su „nacionalnosti“ u toj *kardeljani* ipak nešto treće; i koji su razlozi ponukali Martina Previšića da internaciju i interniranje (17., 28., 86., 114., 146., 219., 226. i dr.) smatra istoznačnima konfinaciji i konfiniranju (224.), pa da onda to možda poistovjeti s „hapšenjima“ (476.), premda je i njemu jasno da baš svi uhićeni („uhapšeni“) nisu nužno završavali u kojem od zatvora i logora.

Nadalje, skoro je zapanjujuće da autor nema pojma o tome što je federalno, što federalističko, a što federativno, pa za sve te pojmove raznog sadržaja i značenja znade koristiti isti: federalno (38., 39.), zbog čega umjesto federativne Jugoslavije imamo federalnu, baš kao što umjesto federalističkog programa imamo „federalni program“. Sve je naše do *plavog Jadrana*, jer se tijekom studija povijesti, očito, nije primilo ono što se je trebalo primiti: da su nekad postojali, primjerice, Hrvatska federalistička seljačka stranka i Federalistički blok, a ni to da je Federalna (Država) Hrvatska bila sastavnim dijelom Demokratske Federativne Jugo-

slavije; zauzvrat se, međutim, jest primio kolokvijalni termin dopustiv u bakarićevskim interpretacijama sila pokretnica, ali nedopustiv u znanstvenom diskursu: „razni oblici federiranja Balkana“ (49.), baš kao i birtijsko-piljarička „papirologija“ („formalna papirologija“, 137.).

U slične priloge trivijalizaciji historiografije valja ubrojiti i Previšićevu tvrdnju da su neki ljudi svojeodobno „boravili u vrhovima KPJ“ (431.). Nisu, dakle, bili članovi partijskog vodstva („rukovodstva“), nisu bili visoki partijski dužnosnici ili tomu slično, nego su „boravili“ u tome vodstvu, pa su taj boravak – valjda – napuštali zbog provjetranja, brisanja prašine ili održavanja grijanja. Ili su – da se poslužim jednim starim aforizmom – s puta u Revoluciju u nekom trenutku otišli na stranu (zbog male ili velike nužde).

Ipak, još veći od toga je problem da autor koji se bavi Golim te uopće stradanjem ibeovaca, baš nigdje ne pokazuje da razumije i znade, zašto je UDB-a kao sastavni dio ministarstva zaduženog za unutarnje poslove, djelovala – kako on kaže – „i kao sudska instanca“ (104., 144.-145., 164. i dr.) odnosno zašto je „u sebi objedinila i istražne i pravosudne instance, osim onih sigurnosnih“ (138.). A koliko god životno bila teška i zastrašujuća, na pravnoj je razini stvar bila sasvim jednostavna, samo što autoru, nažalost, nije poznato da je posrijedi pravni institut koji su poznavale i države koje su prethodile komunističkoj Jugoslaviji.

Redarstvene su vlasti osobito u posljednjem razdoblju Austro-Ugarske često posezale za protjerivanjem iz određenog naselja i za ograničenjem kretanja pojedina, a konfiniranje politički nepoćudnih osoba osobito je prakticirala Kraljevina SHS odnosno Kraljevina Jugoslavija. U prosincu 1939. – dakle, u vrijeme kad su i hrvatski ministri sjedili u beogradskoj vladi! – donesena je Uredba o izmeni i dopuni Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, čime je (odlukom vlade, a ne Narodne skupštine!) na snagu stupio članak 12a, koji je glasio: „Upravno policijske vlasti prvog stepena mogu uputiti na boravak u koje drugo mesto lica koja

remete red i mir. Protiv odluke prvostepene vlasti dopuštena je žalba na drugostepenu upravnu [ne sudsku! T. J.] vlast u roku od 8 dana od dana saopštenja...“

A kažnjeni su mogli biti i bivali su kažnjeni još i pomagači i poticatelji prekršitelja; k tome su nepoćudne osobe mogle biti na šest mjeseci istjerane iz općina i kotara u kojima nemaju zavičajno pravo (što je, dakako, u prvom redu pogađalo mlade ljude, osobito sveučilištarce). Odlukom banske vlasti Banovine Hrvatske, ta je uredba protegnuta i na područje te jugoslavenske upravno-političke jedinice, slijedom čega su redarstvene vlasti mogle izreći ne samo novčanu kaznu (do 1.500 dinara), nego i odrediti zatvor (konfinaciju) od 300 dana (u iznimnim slučajevima i dvostruko više). Na području Banovine Hrvatske primjenu te odredbe ponajviše su osjetili ne komunisti – kako se je to desetljećima učilo u svakoj našoj baka-rićevsko-šugarovskoj *akšam-šule* – nego hrvatski nacionalisti, ustaše, koji su hrpimice trpani u Lepoglavu, pa potom u Krušćicu kod Viteza.

Moglo se je to znati – ili barem pitati nekoga tko znađe – ali autoru očito nije palo na pamet ni to da i u današnjoj Hrvatskoj tijela unutarnjih poslova (policija), baš kao i čitav niz drugih upravnih tijela imaju ovlaštenje donijeti ne samo tzv. upravne akte u općem smislu, nego i prekršajni nalog odnosno obvezni prekršajni nalog, dakle odluke koji imaju mnoge značajke prvostupanjskih sudskih rješidaba (što je, uzgred budi kazano, razlog da se prekršajno pravo – grana prava koja se bavi i prekršajnim postupkom u kojem sud inače može izreći i zatvorsku kaznu – i dan-danas uči u sklopu kolegija upravnoga, a ne možda kaznenoga prava).

Zato je u arhivskome gradivu moguće pronaći podatak da je većina ibeovaca kažnjena „administrativnim (upravnim) putem“ (144.) – zapravo u tzv. administrativno-kaznenom postupku (jer je, for-

Pogled na ostatke ženskog logora na Golome

malno, takva odluka mogla biti donesena i neposredno, a moglo je tadašnje javno tužilaštvo odbaciti kaznenu odnosno krivičnu prijavu, pa odrediti da se vodi ili ne vodi tzv. administrativno-kazneni postupak! – ali će se autor kojemu su ti pojmovi očividno nejasni, poslužiti rogoibatnom sintagmom o osobama koje su „uhapšene i kažnjene po (sic!) administrativnom postupku“ (465.).

Prosječan čitatelj ovog časopisa, dakako, znađe da će ista biti sudbina mnoštva hrvatskih političkih zatvorenika još dugi niz godina kasnije: i oni će upravnom („administrativnom“) odlukom odnosno prekršajnim rješenjem (koje su nerijetko – kao, recimo, u Imotskome i u Makarskoj još početkom 1960-ih) – izricali ljudi koji pravni fakultet zacijelo nisu vidjeli ni izvana, a kamoli iznutra!) biti upućeni „u određeno mjesto na boravak“, u pravilu pozivanjem na odredbe Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira.

Moglo je, dakle, u ono *ibeovsko* doba biti političkoga, ali danas nema nikakva historiografskoga, a još manje *pravno utemeljena* razloga da se ibeovci iz kategorije „administrativno kažnjenih“ nazivaju „kažnjenicima“ (144. i dr.), a da se one koji su osuđeni pred sudom krsti drugačije – „osuđenicima“ (151. i dr.), jer su i prvi i drugi bili zapravo osuđenici, s tom razlikom da su (dakako u jednome totalitarnom sustavu i u procesima koji zaslužuju samo zgražanje) slobode lišeni u različitim po-

stupcima i pred različitim tijelima. Nije to, dakle, bio nikakav *ibeovski ekskluzivitet*, pa je, primjerice, i u spomenutoj knjizi *Goli na Golom otoku* pokazano da je šestero vodećih pripadnika Hrvatske revolucionarne mladeži iz Imotske krajine 1959. suđeno pred Okružnim sudom u Splitu na visoke vremenske kazne – teoretski su, s malo drugačijim pravnim kvalifikacijama, mogli biti suđeni i na smrt – dok je znatno veći broj *običnih članova* te iste ilegalne organizacije u prekršajnom postupku upućen „u određeno mjesto na boravak“, što, prema tadašnjim propisima, nije smjelo trajati dulje od dvije godine. No, i jedni i drugi su bili – osuđenici.

Ne znače ove opaske – a moglo bi ih se još nizati – da je Previšićeva knjiga bez ikakve trajnije vrijednosti.

Da njome nije, barem za neko vrijeme, *potrošena* jedna važna tema, moglo bi se držati kako je *Poviješću Golog otoka* svraćena pozornost barem na jedno razdoblje jugoslavenske povijesti. Povoljnu ocjenu bi mogla zaslužiti i hrabrost kojom se autor odnosi prema jednom od mitova suvremene Hrvatske, mitu o Andriji Hebrangu. Iako pritom i po sadržaju i po formi postupka nešto blaže od svog mentora Ive Banca, čiji se utjecaj lako nazrijeva i na nizu drugih mjesta u knjizi: on, naime, ne dvoji o tome da je Staljin raskinuo s Titom, a ne Tito sa Staljinom (23., 53., 59., 539.), ali ni o tome da je Hebrang bio među najistaknutijim pobornicima posve-

mašnjeg naslona Jugoslavije na Moskvu i SSSR (55., 160.).

Takve se je tvrdnje u Tuđmanovo doba honoriralo svojevrstnom *anatemom* (jer su izmišljene pripovijesti o tzv. hrvatskoj ljevici, vesele konfabulacije o Žabenskoj šumi, domišljanja o Kerestincu i bajka o tobožnjoj Cesarčevoj predsmrtnoj pohvali „sovjetskoj Hrvatskoj“ bile stožerne točke politike nacionalnog pomirenja koja je jugoslavenske komuniste trebala naknadno pretvoriti u hrvatske nacionalne borce); kasnije se je odnos barem prema Hebrangu promijenio, jer je u sklopu tzv. detuđmanizacije postala upotrebljiva, ako ne i korisna svaka ocjena koja je u pitanje dovodila samog Tuđmana, ne samo kao povjesničara ili ideologa – a Tuđmanov ideološki prinos hrvatskoj političkoj misli često zaboravljamo – nego ponajprije kao personifikaciju suvremene hrvatske države: da bi se Hrvatska mogla iznova povesti za mesičevsko-pusičevskim balkanskim putokazima, trebala je iznova potražiti svoje autentično i neporecivo *jugoslavenske* komunističke prauzore, što, dakako, nije bilo teško.

Glavnu okosnicu Previšićeve knjige čini zapravo usmena povijest, odnosno – naknadna sjećanja većeg broja golotočkih robijaša. Uz uvjet da mu se pristupi s dostatnom kritičnošću, to je nesumnjivo važan izvor, poglavito tamo gdje su drugi oskudni. Meni se čini da taj uvjet ovdje nije ispunjen, a svakako mi zasad ostaje zagonetka, gdje se nalazi (ili skriva) uporište autorove tvrdnje da su neka od tih svjedočenja „lišena svih mana usmene povijesti“ (12.). Ipak, i tome bih njegovu kantar su svakako lakše povjerovao kad bi njegov odnos prema dokumentarnim izvorima odnosno arhivskom gradivu i literaturi bio kritičan. On to, nažalost, nije, i teško je oteti se dojmu da su politički afiniteti bili ključnom mjerom te (ne)kritičnosti.

Primjerice, na nekoliko je mjesta autor ponovio tvrdnju da su „IB“ – dakle Moskvu – podupirali ne samo bivši HSS-ovci, nego „i dijelovi klera i bivših ustaša“, jer da su se nadali kako će Titov poraz „donijeti promjene u Jugoslaviju“ (97.). Preuzeo je to iz nekoga udbaškog elaborata – bez ikakve potkrjepe u bilo kojem drugom izvoru – time sugerirajući da su

ti tobožnji „dijelovi klera i bivših ustaša“ bili ne samo za Jugoslaviju (uz uvjet da joj Tito nije na čelu), nego i to da nisu bili antikomunisti, jer: Staljin im je bio prihvatljiviji od Josipa Broza. Bilo bi zanimljivo da nam je autor ponudio koje ime i kakav dodatni dokaz za tvrdnju koju je tako olako pokupio s ceste, pri čemu mu nije palo na pamet da bi se moglo raditi o prokušanom modelu u kojem totalitarna svijest *neprijatelje svih boja* svrstava u jednu frontu i pod jednu zastavu, kako bi – kao što nas je podučio i *Kamerad* Hitler u *Mojoj borbi* – kod vlastitih pristaša očuvala koheziju i čvrstinu.

U tom se kontekstu pojavljuje Previšićeva teza da su „bivši kolaboranti“ odnosno „ustaše“ bili aktivni dio sustava golotočke uprave. A da stvar ne bude jednostavna, ta se zanimljiva tvrdnja javlja u različitim oblicima koji se međusobno potiru. Nalazimo ju, naime, u nedvosmisleni, apodiktikom obliku (252.), drugdje je ona samo „navodna“ (296.), ali ju susrećemo i kao previšićevski *ibis redibis* s vrlo slikovitom upotrebom pogodbenog oblika: „Ako su bivši ustaše i bili angažirani da politički preodgajaju na Golom otoku, a jedan broj jest (sic! T. J.), cilj toga bio je razbijanje jezgre ibeovaca na Golom otoku u cjelini, bez obzira na njihovu nacionalnost (...) sve pod uvjetom (sic! T. J.) da je KPJ uopće koristila bivše kolaborante u ovu svrhu“ (202.).

Nitko, dakle, ne zna što misli autor koji istodobno tvrdi da su neki bivši ustaše tako *možda* služili golotočkoj upravi, da su neki *sigurno* tako postupali i, istodobno, da su to *navodno* činili, pa na koncu da su to činili „pod uvjetom“ da ih je Partija „uopće koristila za to“. Ništa se, dakle, ne zna, baš prema onoj umiljatoj previšićevskoj „istina, nikad se ne će doznati istina“.

No, zato se znade da je u prilog svakoj od te tri teze koje se međusobno isključuju Previšić potegao jednu jedincatu osobu: već spomenutoga stanovitog Borivoja Viskića (203.-204., 298. i dr.), nekadašnjeg sjemeništarca, kasnije navodno ustašu u Gradcu kod Makarske (dakle, osobu koja je za ustaški pokret naglašeno reprezentativna, a njezino je ustaštvo dokazano time što je – prema udbaškim dokumentima – uoči ili malo nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske raspačavala *nepo-*

stojeće brošure Mile Budaka!). Taj Viskiće je, navodi Previšić, prokazivan kao homoseksualac, a kasnije je postao brutalni suradnik UDB-e i agent-provokator kojemu je, navodno, pošlo za rukom infiltrirati se u neke hrvatske emigrantske organizacije.

Njega je Previšić pronašao i proglasio *specimenom*, a premda kaže da je čitao Ćuruvijinu *Ibeovac – ja, Vlado Dapčević* (Beograd, 1990.), u tom je kontekstu uspio previdjeti puno uvjerljivije i političkih motiva lišeno Dapčevićevo svjedočenje, da je UDB-i još prije Gologa, već u Staroj Gradiški, uspjelo nahuškati ibeovce da se međusobno tuku i zlostavljaju, dok im isti taj pokušaj kod bivših ustaša nije pošao za rukom: oni su to kolektivno odbili!

Ta selektivnost u pristupu pisanim i objavljenim svjedočenjima zanimljiva je i znakovita – vidjet ćemo da to nije jedini njezin primjer – što, dakako, ne znači da i u toj kategoriji robijaša, među malobrojnijim preživjelim bivšim ustašama, nije bilo ljudi najrazličitijeg karaktera, i da i među njima, koji podizanje jugoslavenske zastave u Zagrebu u svibnju 1945. nisu doživjeli kao oslobođenje (za razliku od Martina Previšića, 438.), nije bilo onih koji bi bili spremni na sve samo da izbjegniju sudbinu velike većine svojih pobijenih drugova: svatko tko se je bavio tim razdobljem znade da je bilo onih koji su svoje ruse glave spašavali izdajom i zločinom, i da su u toj kukavštini često prednjačili upravo oni koji su prethodnih godina okrvavili ruke (jer su to i tada prečesto činili zbog vlastitih ljudskih i karakternih mana).

No, valjda osjećajući kako sâm taj Viskiće – zacijelo s pravom opisan kao ništarija, protuha i zločinac – ipak nije dovoljan da bi se „bivšim ustašama“ natovarilo i taj teret, Previšić je požurio preuzeti još jednu ibeovsko-udbašku izmišljotinu: „da su mnogi ustaški funkcionari dobivali položaje u novoj Jugoslaviji“ (130.). I onda se to njegovo spektakularno otkriće u bilješci svede na jednu tvrdnju, onu iz usta general-majora Jugoslavenske armije, člana Politbira CK SKH i ministra u republickoj vladi, ibeovca Rade Žigića, „da je majka ustaškog generala Moškova dobila penziju, da je sestra Ljube Miloša bila zaposlena kao činovnica kod ratnih vojnih invalida na intervenciju Udbe“ (566.).

Nije, dakle, Previšić oćutio da bi iz uhićenog Žigića moglo govoriti ogorčenje što ga *hapse* pajdaši s kojima je do nedavno žario i palio, ostavljajući za sobom krvave tragove; nije se potrudio primijetiti čak ni to da Moškovljeva majka zacijelo nije bila „ustaški funkcioner“ (sâm Moškov rođen je 1911.), ali je – primjere – mogla mirovinu dobiti i zbog vlastitoga ili zbog suprugova rada a bez ikakva sinovljeva udjela; kamoli da bi primijetio kako možda ni Miloševa sestra nije bila „ustaški funkcioner“, premda Ljubo Miloš jest Jugoslaviji učinio velike

usluge u vrijeme *zidanja jasenovačkog Skadra* odnosno u vrijeme kanoniziranja mita o Jasenovcu kao logoru smrti (pa je dugo nakon osamostaljenja današnje Hrvatske sin udbaške perjanice Mate Rajkovića javno ustvrdio ne samo to da je Miloš fiktivno smaknut nakon osude 1948., nego i to da je pod drugim imenom nastavio živjeti u Srbiji i „praviti mali Srpčice“).

Ništa od toga Previšić nije uočio, ništa mu nije bilo važno, osim što mu je bjelodano važno posve nekritički prihvatiti baš svaku klevetu na račun ustaša i *ustaša*.

Sličnu, očevidno političkim motivima nadahnutu selektivnost Previšić pokazuje i kad piše o sustavu terora na Golome.

Slabije upućeni to uopće ne će uočiti, jer on ne će prešutjeti nijedan dio tamošnjega zločinačkog instrumentarija; spomenut će višekratno i sovjetski sustav – doduše, nešto više prostora će, treba li čuditi, posvetiti fašističkim i nacističkim (nacional-socijalističkim!) uzorima jugoslavenskih komunista (247.-258.), jer da su oni bili nadahnuti ponajviše upravo potonjima (541.) – ali će ustvrditi da je režim na Golome ublažavan već od 1951., pri čemu da je „nasilje i dalje bilo sporadično prisutno na Golom otoku sve do 1956.“ (478.), kad je, prema njegovu mišljenju, logor i zatvoren (541.).

Pogled na „veliku žicu“ na Golome 1990. (snimio T. J.)

Time valjda hoće kazati da su u idućim godinama i desetljećima i tamošnji hrvatski (kao i drugi) politički uznici bili premalčivani i izgladnjivani iz športa, a da su – ne znajući kamo bi sa svojom mladošću – umjesto tjelovježbe u kakvoj dvorani, po svom izboru crnčili u golootočkome kamenolomu.

Ruku na srce, donio je Previšić svjedočenje da je režim na Golome bio gori nego u starojugoslavenskoj Glavnjači (111.) – Jugoslavija, dakako, ni u kojem obliku ne može bez Glavnjače, jer i sama, po definiciji, nije ništa doli glavnjača – ali je opet uložio zamjeran trud kako bi uspio previdjeti ne tako malobrojna sjećanja ljudi koji su bili ne samo na Golome, nego i u fašističkim i nacional-socijalističkim logorima i tamnicama (neka od njih naveo je moj otac u svojoj spomenutoj knjizi, a ima ih, dakako, i mimo toga), pa su ti ljudi ustvrdili da je režim na Golome bio brutalniji od onoga u hitlerovskim logorima. Dakle: moglo se je to spomenuti, umjesno je bilo to spomenuti, intrigantno bi bilo to spomenuti, ali se to spomenulo ipak nije...

A da u tom prešućivanju ima sustava, pokazuje i način na koji je Previšić pristupio dr. Nikoli Nikoliću kojega je prozvao „jednom od najimpresivnijih ličnosti logora na Golom otoku“ (392.).

Tog mladobosanca i boljševika on je površno i neznački predstavio kao jednog od osnivača Medicinskog fakulteta u Sarajevu 1946. (393.), premda je već i brzom, internetskom pretragom službenih stranica te ustanove mogao doznati da je fakultet osnovan 1944., u doba Nezavisne Države Hrvatske. Nije ga, dakle, osnovao nikakav Nikola Nikolić.

Predradnje za njegovo osnivanje su započele u lipnju 1941., kad se je ministru Mili Budaku s tom zamišlju, u ime Dekanata Medicinskog fakulteta u Zagrebu, obratio znameniti prof. dr. Eduard Miloslavić. Zbog ratnih se je prilika sve oteglilo, pa je konačna odluka donesena u ožujku 1944., kad je posao oko otvaranja fakulteta u Sarajevu povjeren dr. Anti Šerceru, Luji Thalleru i Ibrahimu Ruždiću.

Publikacija pod naslovom *Sveučilišne oblasti i red predavanja u Hrvatskom sveučilištu u Zagrebu u zimskom poljeću 1944/45.* (Zagreb, 1944.) donosi i raspored predavanja na sarajevskome medicinskom fakultetu u tom poljeću (semestru). Neka od njih su i održana, ali Previšiću, nažalost, ništa od toga nije poznato, pa mu se učinilo najzgodnijim prepisati Nikolićeve i slične koještarije iz jugoslavensko-komunističkoga kvazihistoriografskog herbarija. Jer, što je znanost ako nije to?!

Potom je u svojoj knjizi spomenuo i Nikolićeve znanstvene radove nastale na temelju golootočkih bilježaka (387.). No, nepogrešivim je marom – zar opet? – prešutio s time povezano svjedočenje koje je 1990. objavio srpski književnik i kasniji akademik SANU Dragoslav Mihailović, koji je na Golome proveo petnaestak mjeseci. Premda se je u svojoj *Povijesti Gollog otoka* inače obilno služio Mihailovićevim knjigama o golootočkom kompleksu, Previšiću se ni ta zгода nije učinila zanimljivom.

Radi se, naime, o tome da je Nikolić izričito priznao – a njegovo bi priznanje moglo doista biti „lišeno svih mana usmene povijesti“, jer ga, između ostaloga, daje čovjek koji se osjeća kao Srbin čovjeku koji se osjeća kao Srbin, a u vrijeme raspada Jugoslavije objavljuje ga srpski književnik – dakle, izričito je priznao kako je u svojim znanstvenim radovima o bolestima logoraša i robijaša okrutnu golootočku stvarnost pretvorio u jasenovačku fikciju: Jasenovac nije bio dovoljno brutalan, pa ga je običnim izmišljotinama trebalo učiniti brutalnijim, makar i tako da se u nj naknadno smjeste zlostavljanja i zvjerstva koja su se zapravo zbila na Golome!

No, usprkos stotinama stranica usmenih svjedočenja koja je uvrstio u svoju knjigu, Previšić je odlučio prešutjeti baš to svjedočenje „jedne od najimpresivnijih ličnosti logora na Golom otoku“.

U cijeloj mu se knjizi nije omaknulo baš ništa što bi s leđa tzv. domaćih izdajica skidalo i najmanji teret, ali je zato nekritički prihvatio svaku klevetu na njihov račun. Za moj ukus: pre-više da bi bilo slučajno.

Zato nije slučajno ni njegovo, na početku ovog osvrtu već spomenuto zgražanje nad nekim „Društvom političkih zatvorenika“ koje je neke neodređene godine jednom ibeovcu navodno zalupilo vrata pred nosom, s obrazloženjem da mu kao staljnistu među bivšim „robijašima nacionalistima“ nema mjesta (551.-552.).

Previšić, dakle, nema pojma da se to „Društvo političkih zatvorenika“ naziva Hrvatskim, i da okuplja ljude koji su – prema Statutu koji slijedi odredbu članka 2. Zakona o pravima bivših političkih zatvorenika – „radi svojih političkih uvjerenja ili političkog otpora i borbe za samostalnu hrvatsku državu bili lišeni slobode u razdoblju od 1. prosinca 1918. do 8. listopada 1991. godine“.

Zakon i Statut, dakle, određuju krug potencijalnih članova HDPZ-a: udruga je otvorena svima koji su bili zatvarani zbog borbe za samostalnu hrvatsku državu. No, samo potpuno neupućen, krajnje površan i dozlaboga zlonamjšan čovjek može ustvrditi da HDPZ time „monopolizira pojam i sadržaj ‘političkog zatvorenika’“ (552.), budući da ni tada ni kasnije nitko – ni zakonodavac niti HDPZ – nije priječio ibeovcima (baš kao i albanskim, srpskim ili kojim drugim političkim uznicima na području Republike Hrvatske!), da se samostalno organiziraju.

Oni su to, uostalom, i učinili, a HDPZ nikad protiv toga nije digao glas, nego je

– baš naprotiv – u više navrata (pa i ove, 2022. godine), jasno i nedvosmisleno zahtijevao da se dokumentira i obilježi ne samo stradanje Hrvata odnosno hrvatskih nacionalista, nego i stradanje ibeovaca!

Jer, etička i politička situacija zapravo je obrnuta od onoga što tvrdi Martin Previšić sa svojim svjedocima s kojima je zbog nečega imao potrebe uspostaviti mističku emocionalnu vezu: upravo iz ibeovskih redova (uz asistenciju kojekakve hrvatske klateži, kruhobranskog mentaliteta tzv. karizmatičkih likova – zapravo karikatura – hrvatske politike i napokon, ali ne na posljednjem mjestu, zbog obične gluposti i najobičnijega jala) dolazila je optužba da su hrvatski politički uznici puki „pripadnici poraženih snaga“ iz Drugoga svjetskog rata, pa da njima ni ne pripada svojstvo „pravoga“ političkog uznika (dok bi ono pripadalo, tobože, samo „žrtvama komunizma“ u koje bi se ravnopravno uvrstili i sami komunisti nastradali u unutarpartijskim frakcijskim borbama).

U te diplo, dijelom nesvjesno, a dijelom i vrlo svjesno *udara* i Martin Previšić svojom knjigom o Golome. Čini on to i onda kad u njezinu zaključku patetično kuka da Hrvatska nije obilježila to mjesto stradanja približno 13.000 logoraša (548.).

Budući da navodi kako je 1949.-1956. na Golome stradalo oko 13.000 muškaraca i žena (461.-469.), posve jasno je na koga pritom misli: misli na ibeovce.

Ne pada mu na pamet kako bi spomen-obilježje zaslužili i oni kojih u tom broju nema – hrvatskih političkih uznika koji su tamo u lancima dovedeni graditi prve nastambe, i koji su potom tamo od tisuću devetsto pedesetih patili do konca tisuću devetsto osamdesetih. Ne zbog Jugoslavije niti zbog SSSR-a, nego zbog Hrvatske.

I njima će Hrvatska – kad jednom postane hrvatska, ne čekajući da *Amerika i Engleska postanu zemlja proleterska* – podići dostojan spomen. Njima nešto duguje, ibeovcima ne duguje baš ništa.

Rok natječaja je do 20. februara 1967. godine. 888

Oglašujte u »Vjesniku«

KAZNENO POPRAVNI DOM
R A B (pošta Goll otok)

oglašuje veći broj slobodnih radnih mjesta za

radnike straže na Golom otoku

Uvjeti: savršena osmogodišnja škola; regulirana vojna obaveza; visina iznad 170 cm; starost do 29 godina i dobre moralno-idejne kvalitete.

Uz molbu bilježovanu sa 0,50 n d treba priložiti: biografiju; uvjerenje o nekažnjavanju; uvjerenje da nije pod istragom; školsku i liječničku svjedodžbu.

Osobni dohodak prema Pravilniku o raspodjeli osobnih dohodaka.

888

Oglas za zaposlenje na Golome u poslijerankovićevo doba (*Vjesnik*, 1967.)